

КИЇВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ВОЛЧЕНКО Ірина Миколаївна

**АРХАЇЗМИ ТА ІСТОРИЗМИ У СКЛАДІ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ СУЧАСНОЇ
НІМЕЦЬКОЇ МОВИ**

Спеціальність 10 02.04 - германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

АВ 32.320

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі німецької філології Київського державного лінгвістичного університету.

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, професор О.П.Пророченко.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор Л.Ф.Омельченко;

кандидат філологічних наук, доцент Л.Ф.Бондаренко.

Провідна установа: Чернівецький державний університет ім. О.Федьковича

Захист відбудеться "11" травня 1995 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 113.14.01 по присудженню вченого ступеня кандидата наук у Київському державному лінгвістичному університеті (252150, м.Київ, вул.Червоноармійська 73).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці університету.

Автореферат розісланий "___" _____ 1995 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

С.П.Стефанік
С.П.Стефанік

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00754829 (Z)

ЛННБ

ДВ - Са...
Вивчення фразеології як підсистеми мови передбачає поглиблену розробку як загальних, так і спеціальних питань, зокрема проблеми динаміки фразеологічних одиниць (ФО). Вивчення мови як суспільного явища та основних властивостей мовних змін є вивченням онтологічної сутності мови, а також форм її існування і її суттєвих ознак. Отже, розвиток та динаміка як універсальні властивості матерії і як загальний принцип, який є основою пояснення як пізнання, так і історії суспільства, визначають актуальність обраної теми дисертаційного дослідження.

Звернення до динамічних явищ у сфері німецької фразеології видається також актуальним у зв'язку з тим, що ФО заповнюють лакуни у лексичній системі мови, яка не в змозі забезпечити номінацію пізнаних людиною нових сторін об'єктивної дійсності, тобто, фразеологія - це та площина, в якій перетинаються взаємодії семантики й лексики.

Більше того, ФО виступають часто єдиними позначеннями предметів, явищ тощо. Якщо ж врахувати те, що "...саме найменування - це не лише процес і значення денотата, але і процес пізнання" (Степанова, Хельбіг), то тема дисертаційного дослідження видається також актуальною.

Основна мета дослідження полягає у вивченні мовного динамізму на матеріалі ФО німецької мови з компонентами "архаїзм" та "історизм", тобто з лексичними одиницями, відтиснутими на периферію мовного ужитку.

Щоб досягти мету дослідження в роботі поставлено конкретні завдання:

- інвентаризувати та систематизувати фактичний матеріал з погляду і формальних, структурних та семантичних особливостей;
- визначити роль і місце архаїзмів та історизмів в лексичній системі мови як принципово різних понять, а також критерії їх ідентифікації;
- встановити та описати сутність процесу архаїзації та історизації лексичних одиниць (компонентів ФО);

- виявити та описати явища екстра- та інтралінгвістичного характеру, які спричинили процес архаїзації та історизації лексичних одиниць (компонентів ФО) і ФО;

- обґрунтувати структурно-динамічний розвиток досліджуваної фразео-тематичної підсистеми німецької фразеології, визначивши внутрішній механізм її динаміки;

- представити класифікацію досліджуваних комплексних мовних знаків: тематичну, каузальну, структурно-семантичну, лексико-граматичну;

- визити функціонально-стилістичні властивості досліджуваних мовних одиниць.

Методологічною базою дослідження є розуміння мови як соціального явища і як необхідної умови узагальнюючого мислення. Найважливішими принципами дослідження є: принцип відображення та принцип соціальної природи мови, пов'язаної, з одного боку, з мисленням, з другого - з об'єктивною дійсністю і суспільством через знакову співвіднесеність; принцип історизму; принцип розуміння мови як знаряддя пізнання.

Основні методи дослідження. Методика дослідження визначається завданням, матеріалом, спрямованістю роботи і носить комплексний характер. Конкретними методами лінгвістичного аналізу стали: метод кореляції мовних та соціальних явищ; метод фразеологічної ідентифікації О.В.Куліна; лексикографічний метод; метод компонентного, контекстологічного аналізів.

Матеріалом для дослідження слугувать 600 німецьких ФО, отриманих методом судільної вибірки із фразеологічних та глумачних словників, а також фактографічний матеріал із художньої літератури, що ілюструє функціонування досліджуваних мовних одиниць у тексті.

Наукова новизна праці визначається тим, що:

- здійснюється інвентаризація та систематизація ФО в компонентах "архаїзм" та "історизм";

- вперше робиться спроба узагальнюючого дослідження німецьких деактуалізованих ФО з врахуванням динамічного аспекту;

- вперше вивчаються мовні закономірності процесу архаїзації та історизації лексичних одиниць (компонентів ФО), а також власне ФО з врахуванням кореляції між елементами соціальної структури та елементами мови;

- вперше встановлюються різноманітні мовні процеси, які характеризують специфіку динаміки та внутрішній механізм структурно-динамічного розвитку ФО з компонентом "архаїзм" та "історизм";

- встановлюється певна залежність структурно-динамічного та історико-семантичного розвитку досліджуваних мовних одиниць під впливом екстра- та інтралінгвістичних чинників;

- вперше в германістиці здійснюється аналіз специфічних особливостей деактуалізованих ФО - сигналізувати про віддалені у часі і просторі події, тобто, в плані перебігуваності (рос. переиздаемости; термін Ч.Хомста).

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що в ній вперше здійснюється комплексне системне дослідження ФО з компонентом "архаїзм" та "історизм" з врахуванням специфіки та внутрішнього механізму історико-семантичного розвитку, що поглиблює та доповнює наявні теоретичні положення про фразеотвірні процеси та про механізм номінації у сфері фразеології.

Практична цінність дисертації полягає перш за все у інвентаризації та систематизації мовного матеріалу, який можна використати у фразеографії. Результати дослідження можуть використовуватися в теоретичних курсах з лексики, в спецкурсах з фразеології, при написанні дипломних та курсових робіт, а також у практиці викладання німецької мови.

Особливого практичного значення набуває словник ФО з компонентом "архаїзм" та "історизм", крайовим чином якого може бути

корисним при укладанні учбових посібників з німецької мови і, зокрема, з історії німецької мови. Результати дослідження поглиблюють наші знання щодо національно - культурних та історичних особливостей німецької мови.

Апробація роботи. Основні теоретичні твердження і результати дослідження відображено в публікаціях і апробованні у доповідях на науково - теоретичних конференціях молодих вчених, організованих Київським педагогічним інститутом іноземних мов у 1992 році ("Реалізація мовних одиниць граматичної та лексико - фразеологічної систем германських та романських мов"), у 1995 році ("Семантико - стилістична будова тексту та функціонування різних мовних рівнів"), а також у практиці викладання німецької мови у Переяслав - Хмельницькому педагогічному інституті.

Основні висновки, які пропонуються до захисту:

1. Німецькі ФО з компонентами "архাইзм" та "історизм" охоплюють мовні одиниці різної структурно-семантичної організації на основі їх денотативно-сигніфікативної спільності, утворюючи в сучасній німецькій фразеології своєрідну фразеологічну групу.

2. Своєрідність досліджуваної фразеологічної групи визначається наявністю в складі ФО архайзмів та історизмів, які виконують роль семантичного центру і визначають семантичний та функціональний характер ФО в цілому.

3. Структурні компоненти "архайзм" та "історизм" наділяють ФО властивістю сигналізувати про віддалені у часі і просторі події, тобто, надіють їх переміщеністю (рос. перемещенность), яка дозволяє даним фразеологічним знакам не лише акумулювати у собі весь досвід попередніх поколінь, але і передавати його у стислій формі наступним поколінням мовної спільності.

4. Семантистичний підхід до інтерпретації мовних фактів, а також урахування часового та просторового параметрів при визначенні архайзмів та історизмів дає змогу встановити кореляцію між елементами соціальної структури та елементами мови.

5. Архаїзми та історизми, які втратили функціональну актуальність і перебувають на периферії словникового складу мови, продовжують життя у складі ФО, інформуючи про неактуальність означуваного (архаїзм) та неактуальність означаючого (історизм).

6. Динамізм, як одна з онтологічних властивостей мови, характеризує досліджувану фразео-тематичну групу, і дозволяє виявити ще не досліджені структурно-семантичні та функціональні властивості її складових, тобто ФО з компонентами "архаїзм" та "історизм".

7. Еволюційний характер розвитку фразеологізмів-архаїзмів (79,2%) та фразеологізмів-історизмів (20,8%) торкається основних аспектів цих комплексних знаків: семантичного, структурно-семантичного і лексичного. Поряд з цим ми визначаємо особливу семантичну сталість, яка визначається властивою їм хронологічною інформацією - інформацією про часову маркірованість мовних елементів, про їх особливий зв'язок з часом.

8. Досліджувані мовні знаки акумулюють також країнознавчий фон, який дозволяє адійснити наступність культурних, історичних, національно-традиційних цінностей носіїв німецької мови.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, підсумків, бібліографії, додатку. Робота містить також перелік скорочень та лексикографічних джерел.

У вступі пропонуються методологічні та теоретичні принципи дослідження, обґрунтовується вибір теми дисертації та її актуальність, визначається мета та завдання дослідження, розкривається наукова новизна, теоретичне значення, практична цінність роботи. На захист винесено вісім тверджень, які випливають із змісту дослідження.

Перший розділ порушує питання, що стосується проблеми мовних знаків, яка є однією з центральних проблем у мовознавчій науці, виявляє сутність процесу архаїзації та історизації лексичних одиниць з врахуванням екстра- та інтралінгвістичних чинників, висловлює роль і місце архаїзмів та історизмів у

сучасній німецькій мові, аналізує складність, багатогранність досліджуваних мовних категорій, з врахуванням динамічного аспекту як означуваного, так і означуючого.

Однією з основних теоретичних передумов реферованої дисертації є розуміння мови як соціального явища, яка перебуває у постійному русі (динаміці), якой ми розуміємо як найважливіший атрибут, засіб існування матерії і який охоплює всі процеси, які відбуваються у природі і суспільстві. Ізакше кажучи, рух - це зміна взагалі, будь-яка взаємодія матеріальних об'єктів і переміна їх станів. В об'єктивній дійсності не існує матерії без руху, так само як не існує руху без матерії. Рух матерії абсолютний, а будь-який покій відносний і являє собою один із моментів руху.

Рух охоплює всі форми розвитку матерії, який являє собою закономірну, необоротну структурну зміну систем, що має певну спрямованість, яка є рівнодієючою завдяки складанню рівних внутрішніх тенденцій зміни, що впливають із законів руху системи і зовнішніх умов.

Стосовно до мови можна констатувати, що в ній діють як внутрішні тенденції розвитку, так і зовнішні, які призводять до тих чи інших перетворень, зокрема, до архаїзації мовних одиниць, що відзначаються рівномірними формами розвитку з врахуванням "тиску" системи мови.

Балуючись на одному з постулатів сучасної лінгвістичної науки про те, що будь-яка форма буття природи чи суспільства відображається у свідомості носіїв мови і знаходить своє відображення у мові, зокрема, в її словниковому складі, ми констатуємо, що процес розвитку словникового складу мови характеризується різними формами перетворення лексичних елементів. Так, нові мовні елементи системи значібно розвиваються шляхом перетворення старого мовного матеріалу. Поява ж нових слів або нових слів-сполучень не призводить до раптового виникнення старих явищ. Внаслідок цього в одній часовій площині співіснують явища різної хронологічної давності, що може спричинити появу архаїзмів (застарілих слів) та історизмів.

Серед архаїзмів ми виділяємо такі групи: I. Лексичні, які включають: а) власне-лексичні; б) лексико-словотвірні; в) лексико-фонетичні; г) лексико-семантичні; д) лексико-синтаксичні. II. Граматичні, які включають: а) власне-граматичні; б) морфологічні, тобто такі, морфологічна будова яких містить у "закам'янілій" формі елементи попередніх етапів розвитку мови.

Аналіз процесу архаїзації передбачає більш детальне ознайомлення з архаїзмом як особливою лінгвістичною категорією. Головним аспектом вивчення категорії архаїзму є хронологіко-історичний, який дозволяє кваліфікувати хронологічну інформацію архаїзмів як інформацію про історію розвитку мови, тобто, інформацію про неактуальність позначуваного (форми слова). Ми визнаємо категорію архаїзма як динамічне мовне явище універсального характеру, яке сприймається носіями мови як застаріле, стилістично вагоме, завдяки своїй протиставленості нейтральним мовним елементам. Головні ознаки архаїзма представлені такою формулою:

$$A = C + (t, o), \text{ де}$$

A - архаїзм (archaism);

C - фіксованість інформації про категорію у свідомості носіїв мови (consciousness);

t, o - маркер "час", у ретроспективному значенні (time, old).

Історизми є продуктом взаємодії позамовних та мовних чинників розвитку лексики. Визначають лінгвістичну сутність історизмів, ми підкреслюємо, що їх хронологічна інформація пов'язана з означуванням лексичної одиниці, тобто з історією розвитку суспільства.

Процес архаїзації та історизації торкається не лише окремих слів, але і словосполучень, зокрема, стійких словосполучень, тобто фразеологічних одиниць, які характеризуються особливою стійкістю, що конституюється протаманною їй хронологічною інформацією, яку привносять архаїзми та історизми як структурні компоненти.

У другому розділі, який складається з двох частин, вивчається специфіка динаміки ФО - як особливих мовних знаків у вторинній функції

"наречення"; питання архаїзації та історизації ФО як один з показників динаміки фразеологічного складу німецької мови; фразеологічна номінація та специфіка семантики досліджуваних мовних знаків, що її спричиняють архаїзми та історизми; пропонується комплексна та всебічна класифікація деактуалізованих ФО (тематична, каузальна, структурно-семантична, лексико-граматична).

ФО сучасної німецької мови виникли в ту далеку епоху, коли людське мислення почало розвиватися від конкретного до абстрактного, від предметного до образного. У зв'язку з цим у сучасній фразеології знаходять, в тій чи іншій мірі, відображення нашарування минулих часів, зокрема, у ФО з компонентом "архаїзм" та "історизм" знаходять відображення різні аспекти суспільного життя німецького народу, його звичаї та способи життя. Ці мовні комплекси сигналізують про віддалені у часі і у просторі події, адійсноючи прямицюваність з одного часового виміру в інший: *j-m nicht das Wasser reichen können-tief unter j-m stehen; bei j-m in der Kreide stehen - bei j-m Schulden haben; Klinken putzen; schlagende Verbindung.*

Враховуючи різні етапи історії розвитку німецької мови, ми виділяємо три групи ФО: 1. ФО, які виникли у минулі епохи і які побутують у активному та пасивному словниковому запасі сучасної німецької мови: *einen Korb bekommen; das geht auf keine Kuhhaut.*

2. ФО, які виникли у минулі часи і які побутують у пасивному словниковому запасі сучасної німецької мови. Вони уже виходять або ж вийшли із ужитку: *Berliner Zimmer; Hol' dich der Henker! Seilers Tochter; j-m seine Höflichkeit machen.*

3. ФО-неологізми, які з'являються у сучасній німецькій мові: *das Bier trocken unterwürgen müssen.*

Досліджувані нами комплексні мовні знаки (деактуалізовані ФО) мають фразеологічне значення, граматичні категорії та постійний склад

компонентів, який відображається за традицією і який втратив свою семантичну самостійність у процесі історичного розвитку.

Архаїзація та історизація ФО обумовлюється як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. До першої групи чинників ми зараховуємо:

1) втрачення експресивності ФО, а, значить, її функціональної значущості: *unter j-m sitzen* - відставати від кого-н.; *etw. tritt klar zu Tage* - що-н. дуже чітко виявляється;

2) втрату актуальності ФО у зв'язку із змінами у суспільстві, а також у зв'язку із зміною нових сприймань: *alt wie Methusalem*;

3) вихід із лексичного складу слова - компонента ФО: *Schildwache stehen - auf Posten stehen mit dem Schild in der Hand; Haarbeutel haben*;

4) втрату ФО одного або декількох лексико - семантичних варіантів (ЛСВ), на основі яких утворювалася цілісна ФО: *vor das heiße Brett kommen - vor Gericht kommen*. Слово "Brett" втратило ЛСВ "суд";

5) втрату внутрішньої форми ФО або послаблення актуальності відповідного явища суспільного життя, який ліг в основу внутрішньої форми: *Hunde tragen / führen; alle nehm!*

До другої групи чинників ми зараховуємо:

1) старіння або повне зникнення предметів або явищ реальної дійсності, які спричинили появу ФО: *auf die Torture schrauben* - піддавати кого-н. катуванню; *j-n in den Stock legen* - одягти на кого-н. колодки;

2) старіння відповідних понять: *Er ist ein wahrer Schinderhannes; nach dem Tabulator*.

Отже, еволюційний характер розвитку фразеології зачіпає усі аспекти ФО: семантичний, структурно-синтаксичний та лексичний. Ця рухливість як форми, так і змісту ФО - специфічна риса досліджуваних фразеологізмів німецької мови. Сталість являє собою відносну величину, рухливість, динаміка-постійну, історично та комунікативно обумовлену.

Фразеологічна номінація як одна із сфер мовної номінації поєднана об'єктивно, експресивно, емоційно або оцінно представити якийсь фрагмент реальної дійсності, використовуючи для цієї мети відносно сталі репродуктивні мовні знаки ускладненої семантики з частковим або повним переосмисленням їх компонентного складу. В способі репрезентації цих фрагментів вирішальну роль відіграє семантика мовних одиниць, зокрема, ФО з компонентом "архаїзм" та "історизм"

Вивчення та аналіз семантики відібраного корпусу ФО дозволяє згрупувати мовні одиниці в такі тематичні групи, в яких чітко простежується тісний взаємозв'язок мови та історії народу:

I. ФО, що відображують інтерперсональні стосунки та характер людини: *j-d ist nicht von Stroh; j-d hat ein Schelmenbein im Knie; unter den Pantoffel kommen / geraten;*

II. ФО, що відображують соціально-побутові та професійні стосунки: *bei j-m in der Kreide stehen; j-m einen Ruffel erteilen;*

III. ФО, що відображують конкретні етапи розвитку науки: *Fraktur reden; am Ende seines Lateins sein;*

IV. ФО, що відображують звичаї та спосіб життя німецького народу: *die vier Wände beschreiben; einen Korb bekommen;*

V. ФО, що відображують культурно-історичну специфіку, зокрема, предмети одягу: *unter die Haube kommen;*

VI. ФО, що відображують соціальні стосунки: *auf den Esel setzen; in die Brüche nehmen;*

VII. ФО, що пов'язані з історичними подіями: *die Zeit des großen Sterbens; die Taktik der verbrannten Erde;*

VIII. Фразеологізми-біблїзми: *sterbliche Hülle; arm wie Hiob;*

IX. Фразеологізми-іфологізми та ФО з пропріальним компонентом: *ein getreuer Eckart; Frau Holle macht ihr Bett;*

X. Фразеологізми-поетизми: *Brüder in Apoll;*

XI. ФО, що відображують розвиток військової справи у Німеччині:
den Degen führen; j-n über die Klinge springen lassen;

XII. ФО, що мають у своєму складі архаїчні назви грошових одиниць, мір ваги та довжини: nicht für einen Dreier; meilenweit sehen.

Каузальна класифікація досліджуваних мовних одиниць дозволяє констатувати наявність у їх компонентному складі:

- а) власне-лексичні архаїзми (61%): Hinz und Kunz; mit Kind und Kegel;
- б) лексико-семантичні архаїзми (8.8%): kein Bein in etw. finden; j-n aus der Nuß heben;
- в) лексико-фонетичні архаїзми (1.4%): weder auf noch naut haben;
- г) граматичні архаїзми (8%): ganz des Geiers auf. etw. sein; nicht dergleichen tun;
- д) ФО-історизми (20.8%): reinliches Gericht; j-n zum Ritter schlagen.

В структурно-семантичному плані відібрані комплексні мовні одиниці підрозділяються на дві групи:

1. Ядром корпусу відібраних ФО є фразеологічні єдності - семантично неподільні мовні одиниці, які є вираженням єдиного мотивованого значення - образно-переносного: Kipper und Wipper; binden und lösen; wie der Halm auf dem Dache.

Ці ФО мають більш складну семантичну структуру у порівнянні з іншими типами фразеологізмів.

2. Спійні фрази входять до складу другої групи деактуалізованих фразеологізмів. Ці ФО характеризують або оцінюють попередній контекст. Оцінка може бути позитивною /Das hat dir dein guter Engel gegeben/, негативною /Das ist vom Übel/ чи неважливою /So fragt man einen Bauer aus/.

Структура таких ФО дуже різноманітна. Тут мають місце всі три типи простих речень, як то: розповідні /Das geht (noch) über das Bohnen -

lied/, запитальні /Du hast wohl lange nicht mehr Karbol gerochen?/ та окличні /Angenehmes Flohbeißen!/.

Поряд з простими реченнями, знайдено декілька складних, напр.: Wenn es drauf kommt... Застарілі ФО у формі вигуківих речень також відносяться до другої групи: Maria und Joseph! Liebe Götter!, а також крилаті слова /Auge um Auge, Zahn um Zahn/ та приказки й прислів'я /Wer sich grün macht, den fressen die Ziegen/.

3. Серед досліджуваних фразеологізмів не встановлено ФО типу фразеологічних сполучень згідно з традиційною класифікацією.

Найбільш продуктивними структурно-семантичними типами ФО з архаїчними компонентами є:

I.	Adj. + Sa.	: peinlicher Prozeß;
II.	- Pron.	
	Präp. - Adj. - S.	: mit offenem Visier;
	- Part.	
III.	V. + Konj. + V.	: schinken und schaben;
IV.	Adj. + Konj. + Adv.	: fort und fort;
V.	V. + Konj. + S.	: draufschlagen wie der Bauer auf den Wolf;
	(Vergleichsgruppe bzw. - Satz)	
VI.	Adj. + Konj. + S.	: arm wie Hiob;
	(Vergleichsgruppe)	
VII.	[Präp.] + S[obl.] + Konj. + S[obl.]	: mit Kind und Kegel;
VIII.	[Präp.] + S. + V.	: von der Bank fallen;
IX.	Adv. + V.	: blank stehen;
X.	[Präp.] + Pron. + S. + [Adj.] + V.	: keinen Taler wert sein; sein Deputat haben;
XI.	[Präp.] + Adj. + S. + V.	: in vollen Scheffeln einheimsen;
XII.	Sa + [Präp.] + S[obl.] + V.	: einen Kober auf dem Rücken haben;
XIII.	S - Sg	: des Seilers Tochter; die Ausgeburt der Hölle;

- Sn

- XIV. Pr^{ap.} + S. : durch die Bank;
 XV. [Adv.] + Part. + V. : miteinander versprochen sein; erpicht sein;
 XVI. [Sa] : - V. + V. : das Sieb laufen lassen; j-n abblitzen lassen;
 [Pr^{oi.} : -
 XVII. [Pr^{ap.}] + S. + Adv. + V. : in den Kober zu tief greifen.

Базуючись на співвідносності ФО з тою чи іншою частиною мови та подібності їх функцій ми розробили лексико-граматичну класифікацію деактуалізованих ФО:

- I. Фраземи (фразеологізми типу словосполучень);
- II. Стійкі фрази (фразеологізми типу речень).

Фраземи ми підрозділяємо на:

- a) дієслівні ФО (227 ФО): Gehör haben bei j-m; Grillen fangen.

Вони характеризують цілі фрагменти дійсності чи ситуації. Окрім свого логіко-семантичного компонента значення, вони мають у своєму складі цілий ряд додаткових семантичних особливостей, що уточнюють назву того чи іншого процесу або стану. Пор. : j-m den Gnadenstoß geben - це не просто "покінчити з ким-н.", а як раз "покінчити з ким-н. найбільш милостивим способом" (пов'язано з функцією іншеалу - коли переможеному лицарю суперник наносив останній, вирішальний удар). Деякі з цих ФО не можуть утворювати наказовий спосіб (пор. *ins Gras beiß...а) та пасивний стан (пор. *Hänge auf der Zunge haben). У реченні дієслівні фразеологізми здебільшого грають роль присудка. Синтаксичні моделі: 3, 8, 11, 16, 17;

- b) іменні ФО (78 ФО): ein verlotterter Haufen; der Alte Herr.

Фразеологізми цього класу мають стилістичне забарвлення. Однакою їх семантичної "предметності" є той факт, що в реченні вони виступають в ролі іменної частини складного присудка, підмета чи додатку. Синтаксичні моделі: 1, 13;

в) прислівникові ФО (61 ФО): denken wie Seifensieder; mit Hängen und Würgen. Більшу частину деактуалізованих фразеологізмів цього класу складають компаративні ФО, напр. wie ein Alp auf der Brust; wie das Amen in der Kirche. У реченні прислівникові фразеологізмами виконують функцію обставини. Синтаксичні моделі: 2, 4, 5, 7, 9, 10, 14, 15.

Оцінююча семантика компаративних ФО виникає внаслідок семантичної трансформації головного компонента порівняння відносно другого;

г) прикметникові ФО (5 ФО): krumm und lahm; verflucht und zugenähtl am wie Hiob виступають у реченні в ролі іменної частини складного присудка або ж підмета. Синтаксичні моделі: 6, 12.

Процентна співвіднесеність виявлених груп представлена на таблиці №2.

Таблиця №2

Фразеологічні одиниці, %				співід фрази, %				фразеологічні сполучення, %
дислівні	іменні	прислів- никові	прикмет- никові	розпов- сідні	сполу- чальні	питальні	складні	
44.4	15.2	11.9	0.2	21.7	5.8	0.7	0.1	-

У третьому розділі дисертаційного дослідження вивчається функціонально-стилістична характеристика досліджуваних фразеологізмів.

Маючи національно-культурне забарвлення семантики, ФО-архаїзми та ФО-історизми утворюють в тексті особливий лінгвокраїнознавчий фон, необхідний для адекватного сприйняття іншомовної інформації. Основна маса досліджуваних фразеологізмів характеризується „широким“, „відкритим ситуації“ значенням у сполученні з певним часовим колоритом. Все це надає художній літературі, науково-популярній прозі та публіцистичним творам, а також повсякденній комунікації особливого значення. Пор.: Jetzt macht er sich hochpersönlich auf den Weg, um als politischer Schwertträger der Westdeutschen Großkonzerne deren Positionen in jenem Erdteil zu erweitern (Berliner Zeitung).

За допомогою архаїзмів здійснюється наступність культурних, історичних, національно-традиційних цінностей, які фіксуються мовою. Художники слова відчувають стилістичні можливості, приховані в лексичних та граматичних архаїзмах, акти. о їх використовують для створення історичного колориту сучасної епохи та опису попередніх часів. Пор.: *Dem Kondukt tritt Anaclet um einen Tag voran und trat vor Sibylla, den Schild verkehrt, gesenkten Angesichts.* (Mann Th. *Der Erwählte*).

Gott sei getrommelt! Emil atmete befreit auf und steckte das Geld ein. (Kästner E. *Emil und die Detektive*).

Ці мовні факти спроможні виконувати і інші стилістичні функції, будучи одним із засобів вираження сатири та гумору.

Функціонально-стилістичний аспект досліджуваних ФО-архаїзмів та ФО-історизмів, який базується на співвіднесеності конкретних комплексних анаксів з конкретними функціональними стилями або ж їх типами, дозволив нам виявити три групи ФО, комунікативна функція яких знаходиться у прямій залежності від характеру експресивної функції, від емоційної спрямованості і співвіднесеності якої у різних групах ФО різні:

I. Книжні ФО:

Фразеологізми-архаїзми використовуються для певної стилістичної мети, зокрема:

а) для підтворення реальної історичної картини, мовного колориту епохи. Пор.: *Ihre einzige Sünde bestand vielleicht darin, daß sie diesem Marmarosch mit seinen Aktien Rest an den Hals wünschte.*

б) для відображення ідеології старого суспільного ладу, зокрема, пережитків минулого. Пор.: *Ich muß jetzt Ordnung auf dem Hof haben, sonst kommen mir noch die Kinder an den Bettelstab* (Seghers A. *Die Toten bleiben jung*).

в) для створення мовленнєвої характеристики персонажів. Пор.: Das hieße ja, Liebe zu bewußten Menschen als Heilmittel für unsichere Kantonisten empfehlen (Joho W. Die Wendemarke).

г) для поетизації творів. Пор.: Ich möchte wieder wie ein jünger Schwärmer auf meinem Pegasus ein bißchen reiten (Platen A. Gedichte).

Фразеологізми-історизми як єдині мовні пам'ятники понять та явищ, які уже зникли, вживаються і як нейтральні мовні одиниці для позначення цих явищ та понять, і як стилістичний засіб. Пор.: Man wird dich auf die Torture schrauben. Den ersten Grad stehst du aus... (Schiller T. Fiesco).

II. Розмовні ФО виконують комунікативну функцію, яка є, головним чином, надбанням усного мовлення і відрізняється більш вузькою сферою вжитку, а також "зниженням" реєстром експресивно-стилістичного забарвлення. Пор.: sich grün machen - (заст. розм.) - бути безтурботним; denken wie ein Seifensieder (заст., розм.) - бути безтурботним.

До цієї групи входять: а) розмовно-фамільярні ФО: j-m koram nehmen - шпетити кого-н., вичитувати кому-н.; б) розмовно-побутові ФО: auf den alten Kaiser dahinleben - жити безтурботно; в) просторічні ФО з архаїчними компонентами: eine böse Sieben.

III. Міжстильові ФО. Вони функціонують у всіх стилях і є загальноновживаними. Пор.: durch die Bank - геть усі, без розбору; etw. tritt klar zu Tage - що-н. чітко проявляється.

Отже, вивчення нім. цьких фразеологічних одиниць з компонентом "архаїзм" та "історизм" засвідчує, що мова, зокрема, її фразеологічний елемент, є рухливою, динамічною системою, яка перебуває в стані постійного розвитку та змін.

У кінці роботи подані загальні підсумки та пропозиції, що впливають в проведеного дослідження.

Основні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях:

1. Архаїзми та історизми в компонентному складі німецьких фразеологічних одиниць / до питання про еволюційні зміни в словниковому складі мови // Реалізація мовних одиниць граматичної та лексико-фразеологічної систем германських мов: Тези конференції 25-26 березня 1992 року. - Київ, 1992. - С. 51-53.

2. Участь фразеологічних архаїзмів та фразеологічних історизмів у реалізації категорії зв'язності тексту // Семантико-стилістична будова тексту функціонування різних мовних рівнів. - Київ, 1995. - С. 12-15.

3. Лінгвокрайнознавчий аспект у викладанні сучасної німецької мови у вищому навчальному закладі: На матеріалі фразеологічних архаїзмів та історизмів. - Київ, 1995. - Ук. - Деп. в ДНТБ України. 27.03.95, №648 - Ук 95.

Волченко И.Н. Архаизмы и историзмы в составе фразеологических единиц современного немецкого языка. Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04 - германские языки, Киевский государственный лингвистический университет, Киев, 1995.

В работе исследуются диалектные фразеологические единицы современного немецкого языка с компонентами "архаизм" и "историзм", определяются особенности языковых наименований, являющихся онтологической сущностью языка, устанавливаются роль и место архаизмов и историзмов в лексической системе языка как принципиально разных понятий, обнаруживаются и описываются явления экстра- и интралингвистического порядка, обуславливающие процесс архаизации и историзации лексических единиц. Исследуется структурно-динамическое развитие исследуемой фразеологической подсистемы немецкой фразеологии с учётом внутреннего механизма её функционирования. Также предлагается классификация изучаемых

языковых знаков: тематическая, каузальная, структурно-семантическая, лексико-грамматическая.

Ключевые слова: *структурно-динамическое развитие, архаизация, историзация, фразеологизм, означающее, означаемое, перемещаемость.*

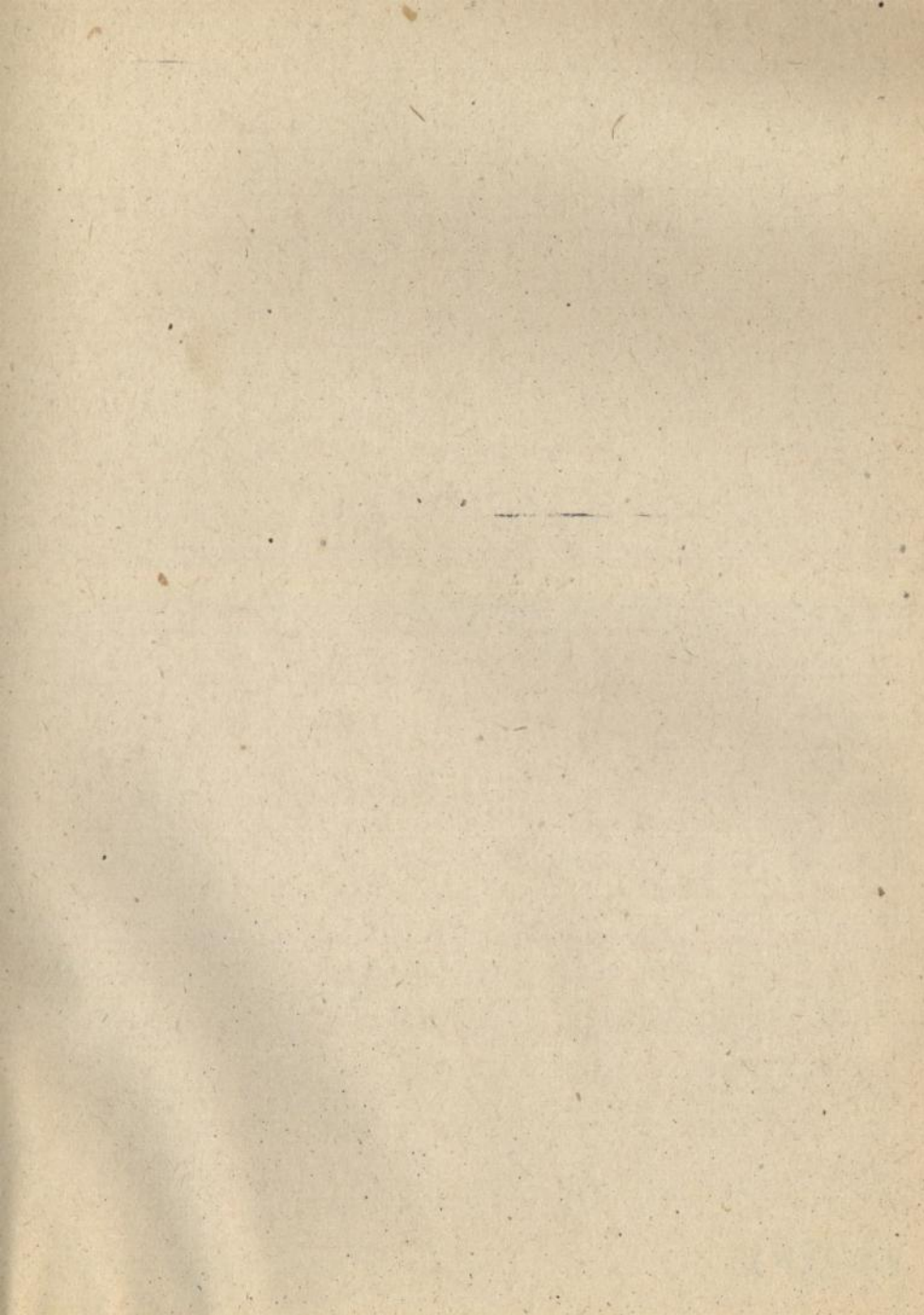
Voltchenko I. N.

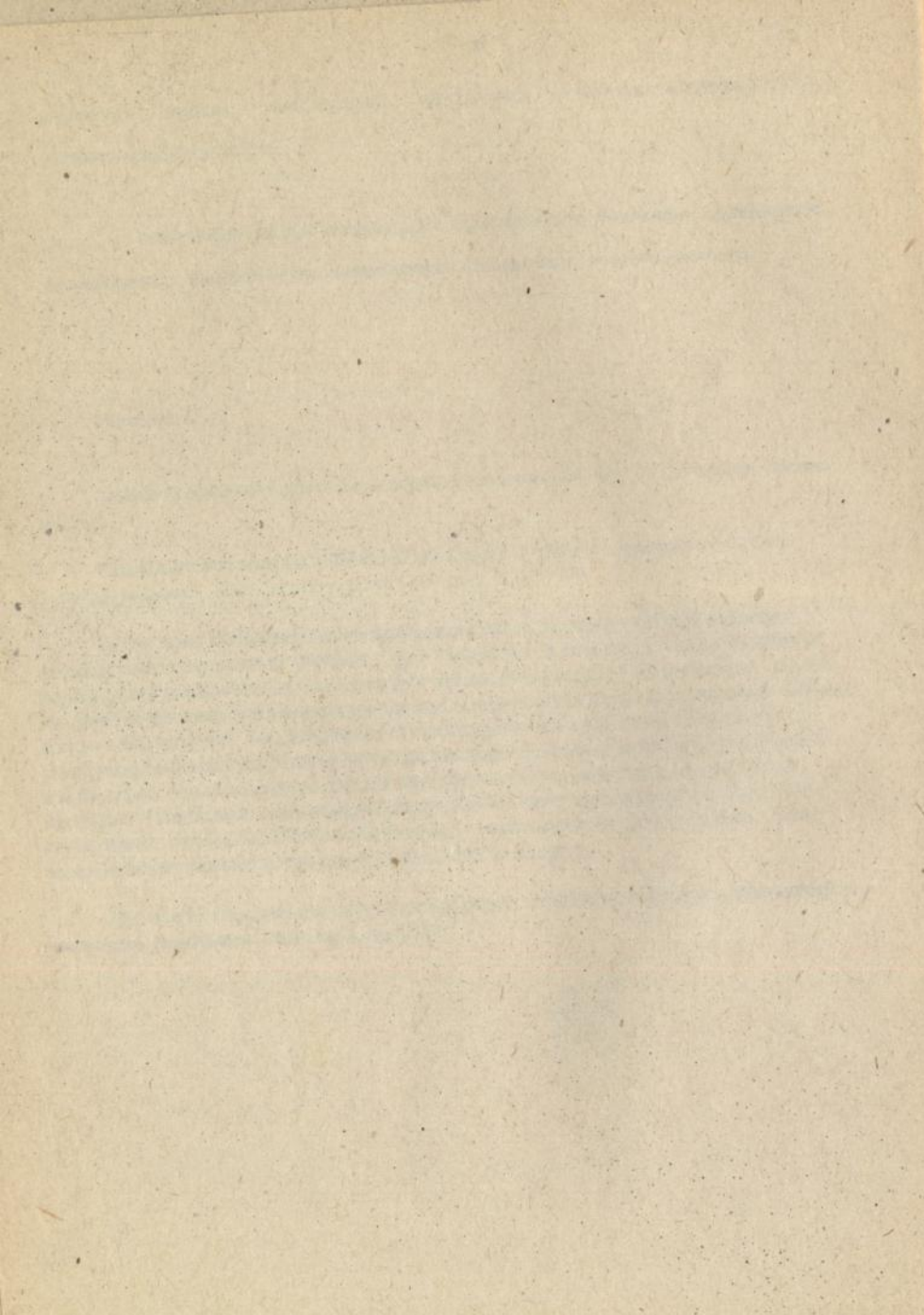
Archaisms and historicism in the structure of phraseological units of the modern German language.

This dissertation completes the Candidate Degree in philology, specialty 10.02.04 - Germanic languages, Kyiv, State Linguistic University, Kyiv, 1995.

In this thesis the dynamics of phraseological units of the modern German language including such components as "archaisms" and "historicism" is researched; the peculiarities of linguistic alterations, which are the ontological essence of the language are determined; the role and place of archaisms and historicism in the lexical system of the language as essentially different notions are ascertained; the phenomenon of extralinguistic and intralinguistic order which is conditioned by the process of archaisation and historical character of lexical units is discovered and described; the structural and dynamic development of the researched phraseothematic subsystem of the German phraseology with regard to the inner mechanism of its dynamics is substantiated; and the classification of the studied complex symbols: thematic, structural and semantic, lexicogrammatical and causal is planned to be designed.

Key words: structural and dynamic development, archaisation, historicism, phraseological nomination, transference, meaningful, signifying.

448834

AB 32.320